

**การศึกษาเปรียบเทียบความหมายและหลักการระหว่าง
วิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจชุมชน ***
**Comparative Study of definition and principles between
Social Enterprises and Community-based Enterprise**

ภัทรภรณ์ จุมพรหม

Pattaraporn Jumporm

คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Graduated School of Public Administration, NIDA, Thailand

E-mail: Pattaraporn.jum@stu.nida.ac.th

บทคัดย่อ

วิสาหกิจเพื่อสังคม (SEs) และวิสาหกิจชุมชน (CBEs) เป็นแนวคิดที่มีความคล้ายคลึงกัน จึงมักถูกเข้าใจผิดว่าทั้งสองแนวคิดนี้เป็นเรื่องเดียวกัน บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างสองแนวคิดทั้งในแง่ของความหมายและหลักการ พร้อมกับยกตัวอย่างวิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย วิสาหกิจเพื่อสังคม เป็นนวัตกรรมทางสังคมใช้รูปแบบและกลยุทธ์เชิงธุรกิจแต่มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาสังคม มุ่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจควบคู่กับพัฒนาสังคม รวมไปถึงสิ่งแวดล้อม ส่วนวิสาหกิจชุมชน เป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดการสร้างรายได้ และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ เพื่อให้คนในท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้และสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน สร้างความสามารถทางการแข่งขัน รวมถึงการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการ ในระดับที่สูงขึ้นในอนาคต การยกระดับวิสาหกิจชุมชนให้กลายเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม จะเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

* ได้รับบทความ: 4 กรกฎาคม 2564; แก้ไขบทความ: 10 สิงหาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 20 สิงหาคม 2564

คำสำคัญ: วิสาหกิจเพื่อสังคม; วิสาหกิจชุมชน; การเปรียบเทียบ

Abstract

Social Enterprises and Community-based Enterprise as often misunderstood by the public as the same. For understanding the differences between these two concepts, this article aims to illustrate different issues between the two such as meaning and principles It's provide some concept examples of social enterprises and community-based enterprises in Thailand. Social enterprise is a social innovation embarking business models and strategies with an aim to solve social problems, to create economic prosperity, social development, and to save the environment at the same time. Rather, community-based enterprise is about to promote local wisdom in order to generate income, to develop a management service model enabling local people to be self-reliant, and strengthen the community economy, also, to build competitiveness in order to drive community-based enterprise to become community's entrepreneurs in the future. Therefore, developing a community-based enterprise to be a social enterprises will be an important guideline for sustainable development in the future.

Keywords: social enterprises; community-based enterprise; comparative study

1. บทนำ

วิสาหกิจเพื่อสังคม (SEs) และวิสาหกิจชุมชน (CBEs) มักถูกเข้าใจผิดว่าทั้งสองแนวคิดนี้เหมือนกันและเป็นเรื่องเดียวกัน อีกทั้งยังมักถูกมองว่าเป็นการทำกิจกรรมเพื่อสังคมในรูปแบบของความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR) เนื่องจากการจัดกิจกรรมของทั้งสองแนวคิดมักมุ่งเน้นไปที่ชุมชนหรือท้องถิ่นแต่ในความเป็นจริงแล้วทั้งวิสาหกิจเพื่อสังคม (SEs) และวิสาหกิจชุมชน (CBEs) มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ความเข้าใจเป็นสิ่งสำคัญและเป็นพื้นฐาน

ของการเรียนรู้ ดังนั้นการศึกษาเปรียบเทียบวิสาหกิจเพื่อสังคม (SEs) และวิสาหกิจชุมชน (CBEs) ครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการนำเสนอเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทั้งสองแนวคิดโดยเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่าง จุดเด่น ข้อจำกัดพร้อมทั้งยกตัวอย่างของวิสาหกิจเพื่อสังคม และวิสาหกิจชุมชนของประเทศไทยเพื่อสะท้อนให้เห็นภาพของความเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจชุมชนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2. วิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprises: SEs)

วิสาหกิจเพื่อสังคมจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 เป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ใช้รูปแบบและกลยุทธ์เชิงธุรกิจแต่มีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาสังคม มุ่งสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาสังคม รวมถึงสิ่งแวดล้อม สำหรับประเทศไทย เป็นแนวคิดใหม่คนส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักและไม่เข้าใจว่า วิสาหกิจเพื่อสังคมคืออะไรและมีเป้าหมายอย่างไร ดังนั้นจึงมักถูกเข้าใจผิดว่าเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือเป็นธุรกิจเพื่อสังคมในส่วนของกิจกรรมแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility: CSR)

1. ความหมายของวิสาหกิจเพื่อสังคม

นิยามของ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 หมายถึง บริษัท ห้างหุ้นส่วน นิติบุคคล หรือนิติบุคคลอื่นที่ตั้งขึ้นตามกฎหมาย ซึ่งดำเนินกิจการเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายสินค้าหรือการบริการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมเป็นเป้าหมายหลักของกิจการ และได้รับการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัติลักษณะของวิสาหกิจเพื่อสังคมฉบับนี้ (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม, 2562) มีนักวิชาการหลายคนให้ความหมายของวิสาหกิจเพื่อสังคมเอาไว้หลากหลาย อาทิ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” คือ องค์การทางธุรกิจที่มีความแตกต่างไปจากองค์การธุรกิจรูปแบบเดิม กล่าวคือ เป็นการดำเนินธุรกิจสายกลางระหว่างองค์การธุรกิจที่มุ่งแสวงหากำไรและองค์การธุรกิจแบบไม่แสวงหากำไร (ประพิน นุชเปี่ยม, ดิณุทธธศน์ ประทีปพรณรงค์ และ บงกช เจนจรัสสกุล, 2561) หรือ “วิสาหกิจเพื่อสังคม” คือ การทำธุรกิจที่มุ่งหาผลกำไร แต่ผลกำไรนั้นไม่ได้ทำเพื่อจัดสรรให้กับเจ้าของธุรกิจเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของธุรกิจเพียงเท่านั้น แต่ยังนำผลกำไรที่ได้มานั้นจัดสรรสำหรับนำไปช่วยพัฒนาสังคม (Ridley-Duff, 2008; ประพิน นุชเปี่ยม, ดิณุทธธศน์ ประทีปพรณรงค์ และ บงกช เจนจรัสสกุล, 2561) และอีกนัยหนึ่ง “Social Enterprise” หมายถึง ธุรกิจที่มีพื้นฐานหลักคือทำเพื่อสังคม ธุรกิจที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสังคมเป็นหลักที่มีการลงทุนซ้ำเพื่อชุมชน

มากกว่าการเพิ่มผลกำไรสูงสุดให้กับผู้ถือหุ้นและเจ้าของธุรกิจ (Department of Trade and Industry, 2003)

จากความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า วิสาหกิจเพื่อสังคม คือ การทำธุรกิจของบริษัท ห้างหุ้นส่วน นิติบุคคล หรือนิติบุคคลอื่น ที่มีลักษณะของการบูรณาการระหว่างองค์การที่แสวงหาผลกำไรและองค์การที่ไม่แสวงหาผลกำไร ดำเนินงานเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายสินค้าหรือการบริการ มีการดำเนินการไปในลักษณะของการทำธุรกิจที่ทำเพื่อสังคมเป็นหลัก มองไปในระยะยาวและต่อเนื่อง ต้องทำธุรกิจให้มีผลกำไรก่อน จากนั้นนำผลกำไรที่ได้มานั้นจัดสรรเพื่อที่จะนำไปพัฒนาสังคม

2. ลักษณะของวิสาหกิจเพื่อสังคม

วิสาหกิจเพื่อสังคมที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 จะต้องมีลักษณะ 6 ประการดังต่อไปนี้ (ประพิน นุชเปี่ยม, ตัญทรศน์ ประทีปพรณรงค์ และ บงกช เจนจรัสสกุล, 2561) ประการแรก มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริมการจ้างงานแก่บุคคลผู้สมควรได้รับการส่งเสริมเป็นพิเศษ แก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม ประโยชน์ส่วนรวมอื่นหรือค้ำประกันประโยชน์ให้แก่สังคม ประการที่ 2 มีรายได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 มาจากการจำหน่ายสินค้าหรือการบริการ เว้นแต่กิจการที่ไม่มีการแบ่งปันกำไรให้แก่ผู้ถือหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้น อาจมีรายได้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ประการที่ 3 นำผลกำไรไม่น้อยกว่าร้อยละ 70 ไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ตามประการที่ 1 คือ ส่งเสริมการจ้างงาน และแบ่งปันกำไรให้แก่ผู้เป็นเจ้าของกิจการหรือผู้ถือหุ้นได้ไม่เกินร้อยละ 30 ของผลกำไรทั้งหมด โดยให้ถือว่าการลงทุนในกิจการของตนเอง ซึ่งมีกระบวนการผลิต การบริการหรือการขยายกิจการที่มีลักษณะตามวัตถุประสงค์หลักตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการประกาศกำหนดเป็นการนำผลกำไรไปใช้เพื่อสังคม ประการที่ 4 มีการกำกับดูแลกิจการที่ดี ประการที่ 5 ไม่เคยถูกเพิกถอนการจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม เว้นแต่พ้นกำหนด 2 ปีนับถึงวันยื่นคำขอจดทะเบียนเพื่อขอรับการส่งเสริมหรือสนับสนุนตามพระราชบัญญัตินี้ และประการที่ 6 ไม่มีหุ้นส่วน กรรมการหรือผู้มีอำนาจจัดการแทนนิติบุคคล หรือผู้ถือหุ้นซึ่งถือหุ้นตั้งแต่ร้อยละ 25 ขึ้นไป ซึ่งเคยเป็นหุ้นส่วน กรรมการหรือผู้มีอำนาจจัดการแทนนิติบุคคล หรือผู้ถือหุ้นตั้งแต่ร้อยละ 25 ขึ้นไปในกิจการที่เคยถูกเพิกถอนการจดทะเบียน เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าไม่ได้มีส่วนร่วมหรือรู้เห็นกับการกระทำของนิติบุคคลที่เป็นเหตุให้ถูกเพิกถอนการจดทะเบียน

วิสาหกิจเพื่อสังคมออกแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1) วิสาหกิจเพื่อสังคมที่ไม่ประสงค์จะแบ่งปันกำไรให้แก่ผู้เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้น 2) วิสาหกิจเพื่อสังคมที่ประสงค์จะแบ่งปันกำไรให้แก่ผู้เป็นหุ้นส่วนหรือผู้ถือหุ้น (ประพิน นุชเปี่ยม, ดิณุทธธรรณ ประทีปพรณรงค์ และ บงกช เจนจรัสสกุล, 2561)

3. จุดเด่น

วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นแนวคิดที่จะช่วยให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสังคมไปในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ เกิดการพัฒนาสังคมโดยการใช้นวัตกรรมทางธุรกิจที่เป็นการผสมผสานระหว่างองค์การไม่แสวงหากำไรและองค์การธุรกิจ เป็นการทำธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อทำกำไรและทำให้สังคมเจริญเติบโตไปพร้อม ๆ กัน มีการออกแบบโมเดลทางธุรกิจ (Business Model) โดยแนวคิดนี้ไม่จำเป็นต้องทำเป็นเรื่องของสินค้าเพียงอย่างเดียวและไม่มองคน หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เป็นการมองภาพใหญ่ คือ สังคม อาจเริ่มต้นจากการทำธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SMEs) และเมื่อประสบความสำเร็จแล้วจึงยกระดับขึ้นมา เป็นการทำธุรกิจอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยความร่วมมือกันของคนในสังคม นำไปสู่การชดเชยอัตราการนำเข้าสินค้า บริการหรือวัตถุดิบจากต่างประเทศ ซึ่งสิ่งนี้ตอบสนองกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นอย่างมากที่มีความต้องการให้สิ่งต่าง ๆ สามารถดำรงไว้ให้คนรุ่นหลังได้เห็น วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกลไกหลักที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ เน้นสร้างความเข้มแข็งจากสังคมเป็นหลัก เข้าใจและเข้าถึงสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศ ซึ่งสิ่งนี้จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

4. ข้อจำกัด

ในปัจจุบันวิสาหกิจเพื่อสังคมยังเป็นที่รู้จักไม่มากนัก รวมไปถึงการไม่เข้าใจอย่างแน่ชัดว่าที่จริงแล้วหัวใจสำคัญของแนวคิดนี้คืออะไร นอกจากนี้วิสาหกิจเพื่อสังคมยังคงมีปัญหาและอุปสรรค ดังนี้

4.1 ด้านการเงิน สำหรับการเงินและการลงทุนของวิสาหกิจเพื่อสังคมนั้นถือได้ว่าเป็นความท้าทายของเจ้าของกิจการเนื่องจากการเริ่มต้นดำเนินธุรกิจหรือกิจการต้องลงทุนด้วยเงินและทรัพยากรของเจ้าของกิจการเอง ไม่มีการสนับสนุนเงินช่วยเหลือเช่นเดียวกับวิสาหกิจชุมชนและรายได้จะต้องไม่ได้มาจากการบริจาค หากมีระบบการเงินที่ไม่มีสภาพคล่องอาจจะทำให้กิจการขาดทุนได้

4.2 ด้านการบริหารจัดการ นอกจากการดำเนินกิจการให้มีผลกำไรแล้ววิสาหกิจเพื่อสังคมยังจะต้องนำกำไรกว่า 70% เพื่อลงทุนซ้ำให้เกิดการจ้างงานหรือคืนประโยชน์ให้สังคมอีกด้วย ซึ่งในการดำเนินธุรกิจตามปกติการรักษาไว้ซึ่งผลกำไรนั้นก็เป็นเรื่องที่ทำมาชุกอยู่แล้ว

4.3 ด้านการตลาด วิสาหกิจเพื่อสังคมมักนำการตลาดรูปแบบของการตลาดดิจิทัลเข้ามาใช้ ซึ่งการตลาดดิจิทัลนั้นเป็นการทำการตลาดที่ลงทุนน้อย ทำให้เกิดการแข่งขันที่สูงขึ้น และความน่าเชื่อถือลดน้อยลง อาจทำให้วิสาหกิจเพื่อสังคมเติบโตได้ยาก (AmicaDigital, 2020)

4.4 ด้านกฎหมาย ระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ถึงแม้วิสาหกิจจะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคมรองรับแต่ก็ยังมีช่องว่างทางกฎหมายที่อาจทำให้ถูกนำไปใช้หาผลประโยชน์ส่วนตน อาทิ การรับความช่วยเหลือทางด้านภาษี เป็นต้น และภายใน พ.ร.บ. ยังมีการกำหนดเกี่ยวกับการเป็นนิติบุคคลซึ่งหากต้องการจะดำเนินการรูปแบบเจ้าของคนเดียวเพื่อให้การดำเนินงานสะดวก รวดเร็วยังไม่สามารถทำได้ (ประพิน นุชเปี่ยม, ตัญญุพรรณ ประทีปพรณรงค์ และ บงกช เจนจรัสสกุล, 2561)

5. ตัวอย่างวิสาหกิจเพื่อสังคมในประเทศไทย

โดยผู้เขียนได้ทำการคัดเลือกวิสาหกิจเพื่อสังคมที่ยังมีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน และมีความร่วมมือกันภายในวิสาหกิจอย่างเข้มแข็ง ได้แก่ “บริษัท เด็กพิเศษ วิสาหกิจเพื่อสังคม จำกัด” เป็นกิจการเพื่อสังคม 1 ใน 15 กิจการที่ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการส่งเสริมกิจการเพื่อสังคมแห่งชาติเป็นครั้งแรก โดยบริษัทเด็กพิเศษเริ่มต้นจากการทำหน้าที่ช่วยเหลือเด็กพิเศษที่จังหวัดพังงา นายกัมปนาท มหันต์ ผู้ปกครองของเด็กพิเศษที่รวมกลุ่มของพ่อแม่ผู้ปกครองเด็กพิเศษอีก 6 ครอบครัว ร่วมกันคิดและวางแผนเพื่อให้เด็กพิเศษสามารถพึ่งพาตนเองได้ในวันที่ไม่มีผู้ปกครองคอยดูแล บ้านเด็กพิเศษมีความต้องการที่จะเป็นต้นแบบทางธุรกิจให้อีก 76 จังหวัด เพื่อให้กลุ่มเด็กพิเศษมีกิจการเป็นของตนเอง สร้างอนาคตของตนเอง ลดภาระต่อภาครัฐและสร้างประโยชน์แก่สังคม ภายในบริษัทมีการพัฒนาระบบและกระบวนการจัดการ โดยผู้ปกครองและเด็กพิเศษทำงานและดำรงชีวิตไปด้วยกัน บริษัทเด็กพิเศษดำเนินการสร้างธุรกิจสำหรับเด็กพิเศษและร่วมกันเป็นเจ้าของผลิตสินค้าคุณภาพเพื่อสังคมคุณภาพ ผลิตภัณฑ์ของบริษัทจัดอยู่ในกลุ่ม Personal Care และทางบริษัทจะนำผลกำไร 70% ที่ได้จากการจำหน่ายสินค้าแบรนด์ AVAAUTIS มาสร้างระบบ อาคารและสถานที่ รวมไปถึงเงินลงทุนหมุนเวียนสำหรับการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายต่อไป (บริษัท เด็กพิเศษ วิสาหกิจเพื่อสังคม จำกัด, 2564)

3. วิสาหกิจชุมชน (Community-based Enterprise: CBEs)

เป็นแนวคิดที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 จากการผลักดันของผู้แทนชุมชนที่ต้องการมีกฎหมายที่รองรับการดำเนินงานของชุมชน และให้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ยังมีมาตรการยกเว้นภาษีเงินได้ให้กับวิสาหกิจชุมชนเฉพาะที่เป็นห้างหุ้นส่วนสามัญหรือคณะบุคคลที่ไม่ได้เป็นนิติบุคคล เพื่อลดภาระด้านภาษี วิสาหกิจชุมชนมีเจตนารมณ์ คือ เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดการสร้างรายได้และพัฒนารูปแบบการบริการจัดการเพื่อให้คนในท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้และสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน สร้างความสามารถทางการแข่งขัน รวมถึงการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชนไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในระดับที่สูงขึ้นในอนาคต โดยวิสาหกิจชุมชนอยู่ภายใต้การดูแลของกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (ระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร, 2560)

1. ความหมายของวิสาหกิจชุมชน

นิยามของ “วิสาหกิจชุมชน” ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 หมายถึง กิจการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการผลิต บริการ หรืออื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันโดยมีวิถีชีวิตเดียวกัน มีผูกพันกันภายในท้องถิ่น รวมตัวกันดำเนินกิจการทั้งรูปแบบนิติบุคคล หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน (ระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร, 2560)

นักวิชาการหลายคนให้ความหมายของวิสาหกิจชุมชนเอาไว้หลากหลาย อาทิ “วิสาหกิจชุมชน” หมายถึง การประกอบการขนาดเล็กและขนาดย่อมเพื่อจัดการทุนของชุมชนด้วยความสร้างสรรค์ พึ่งพาตนเองได้ มีความเพียงพอทั้งในครอบครัว ชุมชน และทุนของชุมชน นั้นหมายความว่ารวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทุนทางสังคม ที่นำมาใช้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืนยังประโยชน์ให้ชุมชนผู้เป็นเจ้าของวิสาหกิจนั้นเป็นหลัก (ระบบสหกรณ์และวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป.)

หรือ “วิสาหกิจชุมชน” คือ การประกอบการเพื่อการจัดการ “ทุนของชุมชน” อย่างสร้างสรรค์เพื่อการพึ่งตนเอง และเพื่อส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป.)

อีกนัยหนึ่ง “วิสาหกิจชุมชน” คือ การรวมตัวกันของกลุ่มคน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และเป็นเจ้าของ ร่วมกันรับผิดชอบผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินงานเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ชาวบ้านใช้ในการผลิตของกินหรือของใช้ ซึ่งวิธีการผลิตนั้นเป็นการทำแบบง่ายๆ ไม่ซับซ้อน ใช้วัตถุดิบที่หาได้ง่ายภายในชุมชน และมุ่งตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก เมื่อมีช่องทางที่เพิ่มขึ้นก็จะมีการขยายไปสู่ตลาดภายนอกชุมชน (Chantawong, Phumturan, & Phraratrattanawatee, 2020)

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า วิสาหกิจชุมชน คือ การประกอบการเพื่อการจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์โดยเป็นกิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการและรูปแบบอื่น ๆ ที่อาจเป็นการแก้ปัญหาของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งทุนของชุมชนไม่ใช่เพียงตัวเงินแต่ยังหมายความรวมถึงทรัพยากร ผลผลิต ความรู้ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ มุ่งตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก มีรูปแบบทั้งเป็นนิติบุคคล และไม่ใช่นิติบุคคล

2. ลักษณะของวิสาหกิจชุมชน

2.1 วิสาหกิจชุมชนต้องมียุทธศาสตร์ประกอบตามที่สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอย่างน้อย 7 ประการ ดังต่อไปนี้ ประการแรก ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ ประการที่ 2 ผลผลิตมาจากกระบวนการภายในชุมชน ใช้วัตถุดิบ ทรัพยากร ทุนแรงงานในชุมชนเป็นหลัก ประการที่ 3 มีความริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน ประการที่ 4 เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานและนำไปผสมผสานกับภูมิปัญญาสากล ประการที่ 5 มีรูปแบบการดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ประการที่ 6 มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญ และประการที่ 7 มีเป้าหมายคือการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป.)

2.2 วิสาหกิจชุมชน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) กิจการการผลิตสินค้า 2) กิจการการให้บริการ และ 3) กิจการอื่นที่ทำให้เกิดการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหามุมชุมชน และสหกรณ์ (สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป.) และวิสาหกิจชุมชนได้แบ่งระดับของวิสาหกิจชุมชนออกได้เป็น 2 ระดับ คือ 1) ระดับครอบครัว คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นการประกอบกิจกรรมเพื่อกินใช้ในครอบครัว เช่น การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร 2) ระดับชุมชนและเครือข่าย คือ วิสาหกิจชุมชนแบบพอเพียง เป็นการประกอบ

กิจการโดยกลุ่มเพื่อตอบสนองการอุปโภคบริโภคของคนในชุมชนและเครือข่าย ไม่เน้นผลกำไรสูงสุดแต่จะเน้นที่การช่วยให้สมาชิกสามารถลดค่าใช้จ่ายและช่วยสร้างรายได้ นำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (ระบบสหกรณ์และวิสาหกิจชุมชน, ม.ป.ป.)

3. จุดเด่น

วิสาหกิจชุมชนนั้นเป็นส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมการออม ส่งเสริมการเรียนรู้ และส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยการใช้ทรัพยากรที่หาได้ง่ายภายในชุมชน มีต้นทุนต่ำ นำมาผลิตสินค้าจำหน่ายเป็นการสร้างรายได้ และบริโภคเองเพื่อลดค่าใช้จ่าย แนวคิดนี้ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับชุมชนได้เป็นอย่างดี เป็นความคิด ทำ อุปโภค และบริโภคด้วยชาวบ้านเอง ทำให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น เมื่อท้องถิ่นเข้มแข็งก็จะนำไปสู่สังคมที่เข้มแข็งได้ต่อไปในอนาคต

4. ข้อจำกัด

แนวคิดวิสาหกิจชุมชนยังคงมีปัญหาและอุปสรรคหลากหลายด้าน ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ด้านการตลาดที่ยังคงไม่สามารถขยายตลาดให้กว้างขึ้นได้ 2) ด้านการเงิน วิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่ยังขาดเงินทุนสำหรับการหมุนเวียนและขาดการทำระบบบัญชีที่มีประสิทธิภาพ 3) ด้านกฎหมายที่ในบางชุมชนมีการใช้ช่องว่างทางกฎหมายนำเงินทุนที่ขอรับจากหน่วยงานภาครัฐไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นแทนที่จะนำมาใช้สำหรับช่วยเหลือชุมชน และ 4) ด้านการบริหารงาน เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนเป็นการดำเนินงานด้วยตนเองของชาวบ้านในชุมชนทำให้ยังขาดความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ในการบริหารจัดการให้เป็นระบบ บางครั้งยังขาดทักษะความรู้ในการใช้เทคโนโลยีที่มีความจำเป็นสำหรับการบริหารจัดการ

5. ตัวอย่างวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย

ผู้เขียนได้ทำการคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนที่ยังมีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันและมีความร่วมมือกันภายในวิสาหกิจอย่างเข้มแข็ง ได้แก่ “วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านโนน” เป็นวิสาหกิจชุมชนของอำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ รหัสทะเบียน :4-31-19-01/1-0001 จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่เลขที่ 65 หมู่ที่ 7 ตำบลหนองแวง อำเภอบ้านใหม่ไชยพจน์ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยเป็นรวมตัวกันจัดตั้งขึ้นโดยกลุ่มสตรีในตำบลบ้านโนนที่ประกอบอาชีพทอเสื่อกก เมื่อปี พ.ศ. 2547 และได้จัดตั้งขึ้นเป็นวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านโนน เมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยมีการผลิตและจำหน่ายสินค้าที่ทำจากต้นกก แปรรูปเป็นเสื่อกกที่หลากหลายรูปแบบ อาทิ

กล่องกระดาษทึบจากสีจากเปลือกเป็นต้น เป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมาแต่โบราณและวัตถุดิบที่มีอยู่ภายในชุมชนมาสร้างมูลค่าเพิ่ม (สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์บุรีรัมย์, ม.ป.ป.)

4. ความแตกต่างของวิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจชุมชน

ในส่วนนี้เป็นส่วนของการวิเคราะห์ สรุปและเรียบเรียงโดยผู้เขียนจากการใช้ข้อมูลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปความแตกต่างของวิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจชุมชนได้ดังต่อไปนี้

1. ค่านิยม หรือ คำจำกัดความ

วิสาหกิจเพื่อสังคม หมายถึง การทำธุรกิจ ของบริษัท ห้างหุ้นส่วน นิติบุคคล หรือนิติบุคคลอื่นที่บูรณาการระหว่างองค์การที่แสวงหาผลกำไรและองค์การที่ไม่แสวงหาผลกำไร ดำเนินงานธุรกิจเพื่อสังคมเป็นหลัก ดำเนินธุรกิจในระยะยาวและต่อเนื่อง ต้องทำให้ธุรกิจให้มีผลกำไร และนำผลกำไรที่ไปพัฒนาสังคม

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง การประกอบการเพื่อการจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์โดยเป็นกิจการของชุมชนเอง ผลิตสินค้า การให้บริการและรูปแบบอื่น ๆ ที่อาจเป็นการแก้ปัญหาของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ทุนทางสังคม เป็นได้ทั้งนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล

2. เป้าหมาย

วิสาหกิจเพื่อสังคม มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาสังคม แต่มุ่งเน้นที่ผลกำไรก่อน จากนั้นจึงนำผลกำไรที่ได้ไปลงทุนเพื่อสังคม โดยมีการแบ่งสัดส่วนผลกำไรทั้งหมด 30% สำหรับแบ่งปันกำไรให้แก่เจ้าของกิจการหรือผู้ถือหุ้นได้ และอีก 70% จะต้องนำกลับไปลงทุนซ้ำ และไม่จำเป็นต้องทำกิจการกับชุมชนเหมือนกัวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน มีเป้าหมายเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในชุมชน สร้างความเข้มแข็งให้เศรษฐกิจในระดับชุมชนเป็นหลัก ไม่ได้หวังผลกำไรเหมือนการทำธุรกิจทั่วไป เป็นการดำเนินการของคนภายในท้องถิ่นตนเองที่มีชื่อตามทะเบียนบ้านเท่านั้นในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของวิสาหกิจ

3. รูปแบบการดำเนินงาน

วิสาหกิจชุมชน ดำเนินงานแบบใช้การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ยกย่องคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนเป็นเจ้าของ และเป็นผู้ดำเนินการ ใช้วัตถุดิบ ทรัพยากรของชุมชนเอง

ใช้กระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญ สร้างนวัตกรรมของท้องถิ่นขึ้น รายได้มาจากการจำหน่ายสินค้าหรือบริการของวิสาหกิจและเงินทุนที่ขอรับจากหน่วยงานภาครัฐเป็นหลัก

วิสาหกิจเพื่อสังคม ดำเนินงานในรูปแบบของธุรกิจ ผลิตและบริการที่มีบุคคล หรือนิติบุคคลเป็นเจ้าของ มีการจ้างงานจากบุคคลภายนอก หรือกลุ่มเป้าหมายที่มุ่งจะช่วยเหลือ อาทิ กลุ่มคนด้อยโอกาส เป็นต้น ไม่จำเป็นต้องใช้วัตถุดิบหรือทรัพยากรจากท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง รายได้มาจากการจำหน่ายสินค้าและบริการเป็นหลัก และต้องไม่ได้มาจากการบริจาคหรือขอรับเงินทุนจากภาครัฐ

4. กฎ ระเบียบและข้อบังคับ

วิสาหกิจชุมชน การดำเนินงานเป็นไปตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนฉบับที่ 1 พ.ศ.2548 และ พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนฉบับที่ 2 พ.ศ. 2562 ส่วนวิสาหกิจเพื่อสังคม การดำเนินงานเป็นไปตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562

5. หน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจ ควบคุม ดูแล

วิสาหกิจชุมชน อยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร ส่วนวิสาหกิจเพื่อสังคม อยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม

5. สรุป

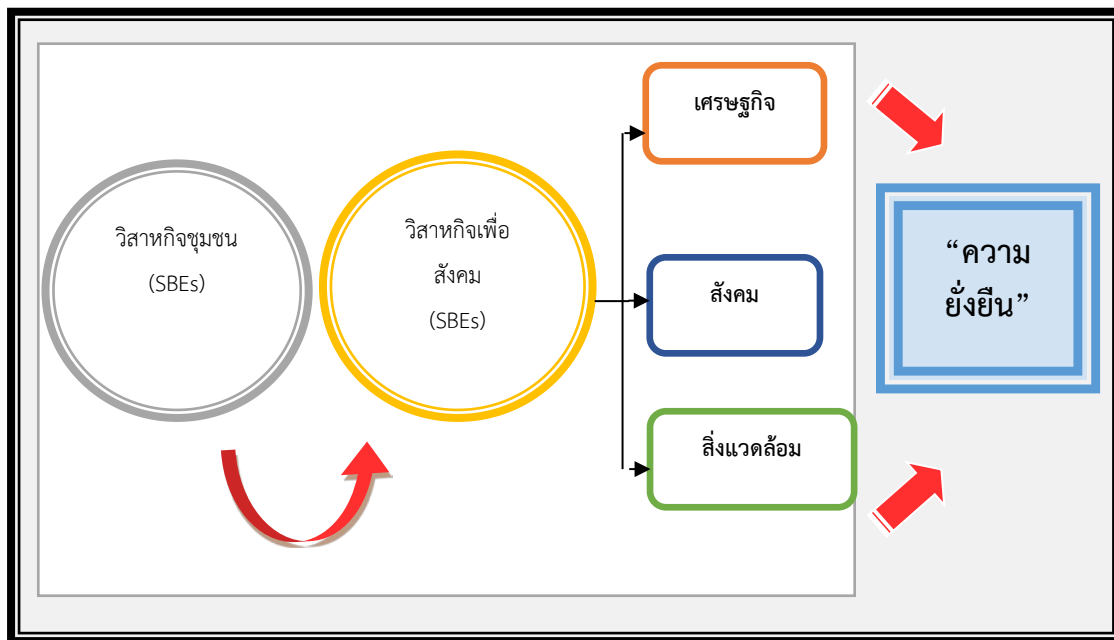
จากการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจชุมชน พบว่า แนวคิดสำคัญของวิสาหกิจชุมชน คือ การสร้างความเข้มแข็งให้กับคนในระดับชุมชน มุ่งเน้นพึ่งพาเศรษฐกิจของชุมชน หรือท้องถิ่นเท่านั้น แต่แนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคม มีหัวใจสำคัญ คือ การพัฒนาสังคมโดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง แต่เป็นการมองภาพรวมของสังคม มุ่งเน้นให้คนในระดับสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยคำนึงถึงเศรษฐกิจภาพรวม และต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย อีกทั้งยังจะเห็นได้ว่า ในประเทศไทยวิสาหกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นและดำเนินการมาก่อนแนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมทำให้ถูกมองว่าเป็นเรื่องเดียวกันเพียงแต่ใช้คำ หรือชื่อเรียกที่แตกต่างกัน แต่ความจริงแล้วทั้งแนวคิดวิสาหกิจเพื่อสังคมและวิสาหกิจชุมชนนั้นมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ทั้งในแง่ของคำนิยามหรือคำจำกัดความ เป้าหมาย รูปแบบการดำเนินงาน กฎ ระเบียบและข้อบังคับ และหน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจ ควบคุม ดูแล นอกจากนี้ รัฐบาลยังได้มีการเสนอให้ยกระดับวิสาหกิจชุมชนให้

กลายเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม ซึ่งรัฐบาลมีแผนจะคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนประมาณ 350 แห่งจากทั้งหมด 70,000 แห่งเพื่อเข้าสู่กระบวนการให้ความรู้ และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมในรูปแบบองค์กรชุมชน (โพส্তুเคย, 2559)

6. องค์ความรู้ใหม่

แม้ว่าทั้งสองแนวคิดนี้มีความแตกต่างกัน แต่การนำข้อดีและพื้นฐานแนวคิดของทั้งสองแนวคิดมาบูรณาการร่วมกันโดยวิธีการยกระดับวิสาหกิจชุมชนให้กลายเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม ผ่านการพัฒนาองค์ประกอบและแนวคิดของวิสาหกิจในระดับของชุมชนให้เป็นไปตามเงื่อนไขของวิสาหกิจเพื่อสังคมที่กำหนดเอาไว้ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562 หากทำได้สำเร็จสิ่งนี้จะช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าของชุมชน โดยวิสาหกิจเพื่อสังคมในรูปแบบองค์กรชุมชนจะช่วยแก้ไขปัญหามุมชน ทั้งในมิติของเศรษฐกิจ (Economy) สังคม (Social) และสิ่งแวดล้อม (Environment) เนื่องจากวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นการทำธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อทำกำไรและทำให้สังคมเจริญเติบโตไปพร้อม ๆ กัน มองสังคมเป็นเป้าหมายหลักและมุ่งเน้นให้เกิดอุปสงค์จากภายในประเทศทดแทนสินค้าและบริการจากต่างประเทศตามแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนสำหรับคนรุ่นหลัง วิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นกลไกหลักที่จะขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ เน้นสร้างความเข้มแข็งจากสังคมเป็นหลัก เข้าใจ เข้าถึง ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศให้เข้มแข็ง ทำให้ประเทศไทยเกิดการพัฒนายั่งยืนขึ้นจริงได้ในอนาคตดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1. การยกระดับวิสาหกิจชุมชนสู่วิสาหกิจเพื่อสังคมเพื่อความยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมการเกษตร กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน. (2560).

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 มีที่มาอย่างไร. สืบค้นจาก

https://smce.doae.go.th/faq/show.php?faq_id=10

บริษัท เด็กพิเศษ วิสาหกิจเพื่อสังคม จำกัด. (2564). บริษัท เด็กพิเศษ วิสาหกิจเพื่อสังคม

จำกัด. สืบค้นจาก <https://www.specialchil.co.th>

ประพิน นุชเปี่ยม, ดิษฐธรณ์ ประทีปพรณรงค์, และ บงกช เจนจรัสสกุล. (2561). วิสาหกิจเพื่อ

สังคมในประเทศไทย: ข้อเสนอแนะบางประการต่อร่างพระราชบัญญัติ ส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม. *วารสารผู้ตรวจการแผ่นดิน*, 11(1), 109-141.

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2548. (2548, 18 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 122 ตอนที่ 6 ก, หน้า 1.

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม พ.ศ. 2562. (2562, 22 พฤษภาคม).

ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 133 ตอนที่ 67 ก, หน้า 33.

โพสต์ทูเดย์. (2559). รัฐหนุนวิสาหกิจเพื่อสังคมดันเศรษฐกิจฐานราก. *โพสต์ทูเดย์*. สืบค้นจาก

<https://www.posttoday.com/economy/news/423632>

ระบบสหกรณ์และวิสาหกิจชุมชน. [ม.ป.ป.]. วิสาหกิจชุมชน. สืบค้นจาก

<https://sites.google.com/site/mjuu5801125372/home/> wisahkic-chumchn

สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์บุรีรัมย์. [ม.ป.ป.]. วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

บ้านโนน. สืบค้นจาก <https://buriram.cad.go.th/download/visakakit/visadee55.pdf>

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. [ม.ป.ป.]. วิสาหกิจชุมชนน่ารู้.

สืบค้นจาก <http://www.sceb.doae.go.th/Ssceb2#ความหมาย>

AmicaDigital. (2020). How social enterprises can use digital marketing to increase impact. Retrieved from <https://amicadigital.com/business/digital-marketing-social-enterprises/>

Chantawong, N., Phumturian, S., and Phraratrattanawatee. (2020). Development of Community Enterprise Management in Nakhon Sawan Province. *The Journal of Research and Academics*, 3(2), 51-64.

Department of Trade and Industry. (2003). Social enterprise: A strategy for success. Retrieved from <http://www.publicnet.co.uk/abstracts/2003/10/23/social-enterprise-a-strategy-for-success>

Ridley-Duff, R. J. (2008). Social enterprise as a socially rational business. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 14(5), 291-312.